

VAJSOVA PROUČAVANJA PRIJEVODA MALIH PROROKA IZ BREVIJARA VIDA OMIŠLJANINA

Zdenka RIBAROVA, Skoplje

Vajsova temeljna proučavanja biblijskih prijevoda u hrvatskoglagoljskim izvorima na značajan su način afirmirala visoke vrijednosti hrvatskoglagoljske pismenosti kao važnog svjedoka i posrednika kontinuiteta ćirilometodske tradicije. Rezultati ovoga rada na nezaobilazan su način ugrađeni u povijest istraživanja hrvatskoga glagolizma i omogućuju bolji uvid u značenje hrvatskoglagoljske pismenosti, kako za razvoj hrvatske kulture tako i za točnije određenje njezina mjesta u širem slavenskom kontekstu (Štefanić 1971; Večerka 1976; Grabar 1986; Petrović 1988. i dr.).

Sastavni dio istraživanja starozavjetnih prijevoda u hrvatskoglagoljskoj pismenosti predstavljao je i Vajsov sustavan i dugogodišnji rad na proučavanju tekstova *Malih proroka*, zastupljenih u hrvatskim brevijarima. Rezultati ovoga rada djelomice su objavljeni u nezavršenoj ediciji *Glagolitica (Prophetæ minores)* koja je prekinuta 1915. godine na izdanju proroka Zaharije i Malahije, odnosno nakon objavljivanja samo sedam od ukupno 12 proročkih knjiga.

Dosadašnje spoznaje o historijatu edicije *Glagolitica* o kojoj je u novije vrijeme pisala H. BauEROVÁ, možemo sada dopuniti novim, dosada nepoznatim materijalom, koji će zaokružiti naše poznavanje rezultata rada velikog poznavatelja hrvatskoga glagolizma J. Vajsa (1865.-1959.) u jednom segmentu njegova opsežna istraživačkoga korpusa (Pantelić 1957.).

Kao sastavni dio pripremnih radova na dovršenju edicije *Malih proroka* J. Vajs je napisao posebnu studiju pod naslovom *Staroslověnský překlad Malých proroků. Příspěvek k dějinám staroslověnského překladu Písma*. Ova studija koja je ostala u rukopisu trebala je poslužiti kao uvod uz izdanje preostalih pet proročkih knjiga. Na ovoj ćemo se studiji detaljnije zadržati,

vjerujući da se njezino značenje ne ograničava samo na vrijednosti povijesnoga dokumenta, što danas nesumnjivo jest.

Namjera da se kompletira započeta edicija jasno proizlazi iz Vajsovih riječi: *vracím se k těmto textům a doplňuji je zbývajícími. Jsou to: Amos a Micheáš, Abdiáš, Jonáš a Naum.*

Kao što znamo, ovu svoju namjeru J. Vajs nije uspio ostvariti. Svoje je materijale predao J. Kurzu koji se trebao pobrinuti o njihovoj doradi i objavljivanju. Međutim, ni on u tome nije uspio. Materijali kojima raspolazemo potječu iz ostavštine J. Kurza.

Na temelju ovih materijala možemo ustvrditi da je Vajs za ediciju tekstova *Malih proroka* izvršio opsežne pripremne radove koji su obuhvaćali svih 12 proročkih knjiga, dakle i neobjavljene tekstove proroka Amosa, Abdije, Jone, Miheja i Nahuma. Transkribirani tekstovi nipošto ne predstavljaju rukopis pripremljen za tisak, već samo radni materijal glosiran bilješkama koje su poslužile pri proučavanju pojedinih tekstova.

Svi se Vajsovi tekstovi osnivaju na *Brevijaru Vida Omišljanina* iz 1396. godine, iako ovaj brevijar nije jedini koji sadržava tekstove *Malih proroka* utemeljene na grčkim predlošcima. *Brevijar Vida Omišljanina* Vajs je odredio kao tzv. bazilikalni tip brevijara i vrlo ga je visoko ocijenio zbog punoće tekstova i arhaičnosti jezika (Vajs 1910: CV-CVI), te je mogao dobro zadovoljiti ciljeve edicije, odn. potvrditi prisutnost staroga ćirilometodskog prijevoda *Malih proroka* povezana s grčkim predlošcima u hrvatskoj književnosti.

Pravilnost Vajsova određenja potvrđuju i novija istraživanja koja se služe iscrpno proučenim materijalom, dakle i onim brevijarskim tekstovima koje Vajs u svoje vrijeme nije mogao poznavati.

Iako se Vajsova rukopisna studija o staroslavenskom prijevodu *Malih proroka* veže uz neobjavljene tekstove, ipak po svojoj koncepciji zapravo predstavlja jedan vid rezimea uz cijelu ediciju. Autorski je oblikovana i osim sitnica, kompletirana.

Uvodni dio ove studije daje pregled aktualnoga stanja u proučavanju ćirilometodskoga prijevoda starozavjetnih tekstova, napose rezultata koji se odnose na *Male proroke*. Ovaj pregled uključuje i osvrt na rad Tunickoga o komentiranim tekstovima *Malih proroka* koji je izašao tri godine nakon objavljivanja zadnje knjige edicije s tekstovima proroka Zaharije i Malahije. Uvodni pregled Vajs zaokružuje rezimiranjem vlastitih rezultata razasutih po njegovim ranijim radovima, ističući i ovom prilikom kao posebno važna tri zaključka:

1. U hrvatskoglagojskim brevijarima pokraj mlađega prijevoda s latinskoga iz 14. st., postoji i stariji prijevod koji *svojim porijeklom seže do samih početaka staroslavenske pismenosti*.

Vajs spominje prisutnost ovoga tipa prijevoda u brevijarima *Vida Omišljanina* i u *Vrbničkom II*. Novija klasifikacija brevijarskih tekstova što se tiče njihova odnosa prema neslavenskim predlošcima (Bauerová 1991: 21-22) utvrdila je povezanost s grčkim predloškom kod svih tekstova *Malih proroka* ne samo u spomenuta dva brevijara, već i u *Dragučkom* i *Novljanskom I. brevijaru*.

2. Drugi je Vajsov zaključak da je hrvatska pismenost od samoga početka poznavala star prijevod *svih dvanaest Malih proroka koji je po starini i po jeziku blizak parimejnomu*.

Ovaj zaključak pokreće bitno pitanje o suodnosu parimejnih i brevijarskih tekstova, a u njegovu okviru i pitanje je li parimejnik mogao poslužiti kao neposredan predložak hrvatskoglagojskih proročkih knjiga, kao što pretpostavlja napr. Nahtigal za proroka Jonu (Nahtigal 1902: 23), ili se pak radi o neparimejnom predlošku. Novija istraživanja (Bauerová 1991: 22) afirmiraju i pouzdanije dokumentiraju misao o ostacima tzv. punoga metodijevskoga prijevoda u hrvatskoglagojskim tekstovima *Malih proroka*.

3. Staroslavenski predložak iz kojega su prepisani hrvatskoglagojski tekstovi, napose tekst u *Brevijaru Vida Omišljanina*, bio je *zajednički sa staroruskim tekstovima*.

Postojanje kontakata hrvatske pismenosti sa staroruskom utvrđena je činjenica, međutim u odnosu na tekstove *Malih proroka*, nakon Vajsa nisu poduzeta nova istraživanja.

Po strani nije ostavljeno ni pitanje o putovima kojima je mogao ovaj stari prijevod dospjeti u Hrvatsku. Navodeći jedan primjer denazalizacije nazala nakon njegove prethodne zamjene iz proroka Sofonije (μαψε < μαψου, ἐκδικήσω), Vajs pokreće vrlo važno pitanje o balkanskom izvoru hrvatskoglagojske pismenosti.

Značenje starih veza sa slavenskim jugom nije se dovodilo nikada u pitanje. Postojanje komunikacije s konzervativnim makedonskim glagojskim centrom u Ohridu dokumentiraju hrvatski tekstovi strukturno povezani sa starom balkanskom redakcijom, a nisu rijetki ni tekstovi u kojima se otkrivaju makedonizmi u njihovu jeziku. Primjere nalazimo kako u korpusu biblijsko-liturgijskih tekstova (Tandarić 1980.a; Grabar 1985.) tako i u korpusu apokrifne i

hagiografsko-legendarne književnosti (Grabar 1967.; Hercigonja 1967.; Petrović 1984.).

Ova je problematika važna ne samo za rasvjetljivanje situacije u hrvatskoj pismenosti, već pruža dragocjene, i po našem mišljenju nedovoljno korištene, podatke koji mogu obogatiti naše spoznaje o najstarijoj fazi razvoja stare makedonske srednjovjekovne pismenosti u okvirima Ohridske škole.

Drugi dio Vajsove studije govori o jezičnoj strani tekstova *Malih proroka* iz *Brevijara Vida Omišljanina*, na osnovu primjera kako iz objavljenih tako i iz neobjavljenih tekstova. Njihov je omjer 68 primjera iz neizdanih tekstova naspram 76 primjera iz izdanih tekstova. Primjeri iz izdanih tekstova djelomice se podudaraju s ranije objavljenima, djelomice su novi. Na primjer, iz proroka Zaharije i Malahije navodi se ukupno 16 primjera, od kojih se 11 citira i u uvodnoj studiji uz ediciju.

Arhaičan karakter jezika u svim tekstovima Vajs dokumentira primjerima iz svih područja.

Iz fonetike navodi primjere za slabe jerove ispred jotacije (iz tekstova Amosa i Jone) i primjer za prefiks *oT* bez jera (iz teksta Ozeje).

U morfologiji dokumentira uporabu nekontrahiranih oblika pridjeva (primjeri su iz tekstova Amosa, Miheja, Jone i Nahuma, ali i iz svih izdanih tekstova), uporabu imenskih oblika pridjeva (s primjerima samo iz neizdanih tekstova Amosa i Miheja), zatim bilježi prisutnost asigmatskog aorista (primjeri su iz svih neizdanih tekstova ali i iz Joela i Zaharije) i starijega sigmatskog aorista s primjerima iz tekstova Amosa i Nahuma, a od izdanih iz Ozeja, Joela, Ageja i Zaharije. Uporabu nekontrahiranih oblika imperfekta ilustrira primjerima iz tekstova Miheja, Jone i Nahuma, kao i iz izdanoga teksta Ozeja.

U sintaksi ističe uporabu brojnih adnominalnih dativa, navodeći primjere iz tekstova Amosa, Miheja, Abdije i Nahuma, koji su dopunjeni primjerima iz svih izdanih tekstova.

Bilježi prisutnost arhaičnog leksika, odn. grecizama i riječi karakterističnih za staroslavenski prijevod evanđelja što ilustrira primjerima iz neizdanih tekstova Amosa, Miheja, Jone i Abdije, kao i iz svih izdanih tekstova.

Na temelju provedene analize i selektivno navedenih ilustrativnih primjera, koji dokumentiraju prisutnost brojnih arhaizama, napose u rječniku, Vajs izražava uvjerenost da se radi o *moravskom*, odn. *panonskom* prijevodu. O paralelnoj prisutnosti leksičkih inovacija kaže da nedvojbeno potvrđuju prilagodivanje staroga prijevoda novim potrebama putem zamjene starih izraza

novijima koji su bili razumljiviji čitaocima, a možda signaliziraju i njegovu preradu.

Prisutnost prerada raznoga tipa i heterogena struktura leksika u tekstovima otvara niz zanimljivih pitanja, među kojima npr. pitanje o prisutnosti raznih tipova prijevoda starozavjetnih knjiga u hrvatskoj književnosti i njihova suodnosa u sačuvanim spomenicima. Vajsove analize tekstova nedvojbeno svjedoče o prisutnosti i poznavanju širokog kruga staroslavenskih tekstova, kako onih koji kontinuiraju velikomoravsku tradiciju, tako i južnoslavenskih koji prenose ohridske i preslavske tradicije.

I u novijim radovima koji tretiraju pitanje o lingvističko-literarnim kontaktima hrvatskoglagoljske književnosti s ćirilskom ističe se otvorenost prema duhovnim poticajima različitog porijekla što rezultira u specifičnoj i neponovljivoj simbiozi kulturnih vrijednosti (Štefanić 1969.: 27-29; Hercigonja 1975.: 45 i sl.). Hrvatska glagoljska književnost služi se ovim poticajima za obogaćivanje izražajnih mogućnosti jezika i radi stilske diferencijacije jezičnog izraza.

Možemo zaključiti da Vajs u svojim proučavanjima nije zaobišao nijedan aspekt važan na određenom području. Na vrlo malom prostoru pokreće brojna bitna pitanja, iznoseći zaključke koji do danas nisu izgubili na svojoj aktualnosti. Inspirativni poticaji njegova rada došli su do izražaja u novim znanstvenim istraživanjima sudbine ćirilometodskoga kulturnoga naslijeđa u hrvatskoj književnosti (Tandarić 1980.b; Grabar 1986.; Nazor 1986.; Petrović 1988. i dr.). U njihovu kontekstu tekstovi *Malih proroka* dugo nakon Vajsa nisu privlačili pozornost znanstvenika. Tek u najnovije vrijeme postali su predmetom posebne kompleksne obrade kojom se već više godina uspješno bavi H. Bauerová. Svoje, zasada samo djelomične rezultate, objavila je u nekoliko studija (Bauerová 1986., 1987., 1989., 1993.). Od pojedinih tekstova u međuvremenu je pozornost, čak višekratnu, privukao prorok Jona (Ribarova 1987.; Bauerová 1987., 1989.; Kraveckij 1991.), a u najnovije vrijeme parimejni stihovi iz proroka Joela (Bauerová 1993.).

Nadamo se da će naše navraćanje na jedan nedovoljno poznat segment rada Josefa Vajsa kompletirati osnovicu za nova istraživanja tekstova *Malih proroka* u hrvatskoglagoljskoj književnosti kojima je Vajs nedvojbeno položio temelje.

BIBLIOGRAFIJA

BAUEROVÁ 1986:

H. Bauerová, *Prophetæ minores v charvátskohlaholských breviářích ve Vajsově edici Glagolitica*. »Slovo« 36, Zagreb, 217-226.

BAUEROVÁ 1987:

H. Bauerová, *K morfologickým archaismům textu proroka Jonáše v breviářním a parimejním čtení*. Acta Universitatis Palackianae Olomucensis. Facultas Philosophica. »Philologica« 56, 197-203.

BAUEROVÁ 1989:

H. Bauerová, *K problematice předloh textu proroka Jonáše v charvátskohlaholských breviářích*. »Slavia« 58, 353-364.

BAUEROVÁ 1993:

H. Bauerová, *K staroslověnskému překladu knihy proroka Joela*. »Slavia« 62, 455-462.

BAUEROVÁ 1991:

H. Bauerová, *Neslovanské předlohy charvátskohlaholských breviářních textů (Prophetæ minores)*. »Listy filologické« 114, 13-24.

GRABAR 1986:

B. Grabar, *Ćirilometodski i staroslavenski prijevodi u hrvatskoglagoljskim prijepisima*. »Slovo« 36, Zagreb, 87-94.

GRABAR 1985:

B. Grabar, *Osobitosti grafije i jezika glagoljskog Fraščićeva psaltira. Litterae slavicae medii aevi F. V. Mareš sexagenario oblatae*, München, 75-96.

GRABAR 1967:

B. Grabar, *Apokrifna djela apostolska u hrvatskoglagoljskoj literaturi*. »Radovi Staroslavenskog instituta« knj. 6, Zagreb, 109-208.

HERCIGONJA 1967:

E. Hercigonja, *Glagoljska verzija pune redakcije Pavlove apokalipse iz Oksfordskog kodeksa Ms. Can.lit 414*. »Radovi Staroslavenskog instituta«, knj. 6, Zagreb, 209-255.

Z. RIBAROVA, *Vajsova proučavanja prijevoda Malih proroka...* SLOVO 44-46 (1994-'96)

HERCIGONJA 1975:

E. Hercigonja, *Srednjovjekovna književnost. Povijest hrvatske književnosti 2*, Zagreb.

KRAVECKIJ 1991:

А. Г. Кравецкий, *К изучению текста богослужбных книг (Паримейная версия книги пророка Ионы)*. «Вопросы языкознания», т. 5, Москва, 72-84.

NAHTIGAL 1902:

Р. Нахтигал, *Несколько заметок о следах древнеславянского паримейника в хорватско-глаголической литературе. Древности. Труды славянской ком. Имп. моск. арх. общ. III*, Москва, 175-221.

NAZOR 1986:

A. Nator, *The Old Testament in Croato-glagolitic Manuscript Translation. Ninth World Congress of Jewish Studies, Division D, Vol. I*, Jerusalem, 69-75.

PANTELIĆ 1957:

M. Pantelić, *Bibliografija izvornih radova J. Vajsa s područja hrvatske glagoljske književnosti*. »Slovo« 6-8, Zagreb, 10-22.

PETROVIĆ 1984:

I. Petrović, *Hagiografsko-legendarna književnost hrvatskog srednjovjekovlja i senjski "Marijini mirakuli"*. *Izvori, žanrovske, tematske i tipološke karakteristike*. »Slovo« 34, Zagreb, 181-201.

PETROVIĆ 1988:

I. Petrović, *Prvi susreti Hrvata s ćirilometodskim izvorištem svoje srednjovjekovne kulture*. »Slovo« 38, Zagreb, 5-54.

RIBAROVA 1987:

Z. Ribarova, *Knjiga proroka Jone*. »Slovo« 37, Zagreb, 123-159.

ŠTEFANIĆ 1969:

Vj. Štefanić, *Hrvatska književnost srednjega vijeka. Pet stoljeća hrvatske književnosti I*, Zagreb.

Z. RIBAROVA, *Vajsova proučavanja prijevoda Malih proroka...* SLOVO 44-46 (1994-'96)

ŠTEFANIĆ 1971:

Vj. Štefanić, *Determinante hrvatskog glagolizma*. »Slovo« 21, Zagreb, 13-30.

TANDARIĆ 1980:

J. Tandarić, *Hrvatskoglagojski ritual*. »Slovo« 30, Zagreb, 17-87.

TANDARIĆ 1980:

J. Tandarić, *Sveto pismo u hrvatskoglagojskim liturgijskim kodeksima*. »ПОЛАТА КЪНИГОПИСЪНАТА« 14-15, 15-24.

VEČERKA 1976:

R. Večerka, *Kořeny charvátské redakce církevní slovanštiny*. »Studia balkanica bohemo-slovaca«, II Brno, 325-334.

VAJS 1908-1915:

J. Vajs, *Prophetae minores: Propheta Ioel, Propheta Oseas, Propheta Habacuc, Propheta Sophonia-Haggaeus, Propheta Zacharias-Malachias*. Veglæ 1908, 1910, 1912, 1913, 1915.

VAJS 1910:

J. Vajs, *Nejstarší breviář chrvátsko-hlaholský (Prvý breviář Vrbnický)*. Praha.